

СОЦИОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
SOCIAL SCIENCE

Меңдибаев Н.

**КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙЫЛ ЖЕРГЕСИНДЕГИ АЯЛДАРДЫН ЖУМУШ МЕНЕН
КАМСЫЗ БОЛУУСУНУН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Меңдибаев Н.

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ ЖЕНЩИН В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ
КЫРГЫЗСТАНА**

N. Mendibaev

**SOME PROBLEMS OF EMPLOYMENT OF WOMEN IN RURAL AREAS OF
KYRGYZSTAN**

УДК: 316.323

Бул макалада Кыргызстандын айыл жергесиндеги аялдардын жумуш менен камсыз болуусунун айрым маселелери талданып изилденет.

Негизги сөздөр: жумуш менен камсыз болуу, жакырчылык, социалдык абал, жашоо таризи, жашоо көндүмү, кесиптик өзгөчөлүк, аялдын эмгеги.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы занятости женщин в сельской местности Кыргызстана.

Ключевые слова: занятости, бедности, социальное положение, образ жизни, стереотип жизни, особенности профессии, женский труд.

This article discusses some of the problems of women's employment in rural areas of Kyrgyzstan.

Key words: employment, poverty, social status, lifestyle, stereotype of life, especially the profession, women's work.

Акыркы жылдардын ичинде Кыргызстандагы эмгек рыногундагы абал саясий, экономикалык жана социалдык чөйрөдөгү реформалардын алга карай жылышына байланыштуу, ошондой эле демографиялык өсүү тенденциясынын таасири менен бир топ өзгөрүп келет.

Бүгүнкү күндө технология жана финансы чөйрөсүндөгү окуялар, маалыматтык коомдун, товарлардын жана тейлөөлөрдүн эл аралык рыногундагы калыптануусу жана өзгөрүүлөрү, эл аралык атаандаштык, чет элдик инвестициялардын кыймылы, ишкердиктеги жана менеджмент тажрыйбасындагы жаны стратегиялар, ишкердикти жана иш-аракетти уюштуруудагы уюштуруунун жаны формалары эмгек дүйнөсүнө өз таасирин тийгизет жана аны өзгөртүп турат. Алардын көпчүлүгү аймактык жана эл аралык түзүлүштөрдүн экономикалык кыймыл аракети тездетилген интеграциясына түрткү болуп жаткан экономиканын глобалдашуусу менен тыгыз байланышкан.

Дүйнөлүк масштабда БУУнун миң жылдык Декларациясынын жобосунда ачарчылыкты жоюу биринчи максат катары белгиленип, талкууланууда.

Ачарчылык жаны көз карандысыз мамлекеттерге карата анын түпкү маанисинде колдонулбайт. Анткени ачарчылык эн оор мезгилде бир коомдук-экономикалык системадан экинчисине өтүүдөгү өткөөл мезгилдерде да болгон эмес. Ошондой болсо да, аймактардын жана эл чарбачылыгы тармактарынын өнүгүүсү, өндүрүү жана керектөө шарттарынан пайдаланууда болгон жеңилдик, коомдун мүлктүк катмарларга бөлүнүүсүнүн өсүүсү, жумушсуздуктун жана жакырчылыктын өсүшүндө болгон тенсиздик курч формада сезилүүдө.

2020-жылга чейинки мезгилде Кыргызстандын өкмөтүнүн жана калкынын күч-аракетинин негизги багыты болуп өлкөнүн калкынын жарымына жакын катмарын камтыган жакырчылыкты жоюу белгиленген. Ошону менен бирге республикада бул көйгөй айылдык мүнөзгө ээ (жакырлардын 80 пайызга жакыны айыл жеринде жашайт). Жакырчылыктын эн жогору өсүүсү аялдардын жана жаштардын арасында (алардын эмгекке жарамдуу бөлүгүнүн жарымына жакыны), ишканалардын жабылуусунун натыйжасында жумуштан кыскартылган, ошондой эле карамагында балдары жана кароого муктаж болгон мүчөлөрү бар, чоң үй-бүлөлүү, толук эмес жана жайсыз үй-бүлөлүү болуп туруп аз айлык акы төлөнүүчүлөрдүн арасында белгиленген.

Буга байланыштуу айыл жергесиндеги жумуш менен камсыздоо түзүлүшүн кайра куруу, экономикадагы жагымсыз тенденцияны четтетүү жана республиканын социалдык-экономикалык жактан өнүгүүсүнө ишенимдүү негиз түзүү актуалдуу маселелерден болуп эсептелет. Анын чечилишинин натыйжасынан айыл жергесиндеги социалдык чөйрөнүн өсүүсүнүн тездөөсү көз каранды болуп, бул болсо айыл чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун эн күчтүү фактору болуп калат.

Бүгүнкү күндөгү жумуш менен камсыз болуунун эн курч көйгөйлөрү экономиканы өнүктүрүүнүн өткөн узак мезгилинде өндүрүштү уюштуруунун деңгээлинде, ошондой эле башкаруунун бардык

деңгээлинде инсандык факторго тиешелүү көңүл бурулбагандыгында. Натыйжада коом айыл адамынын эмгектик мотивациясына, өнүгүүнүн азыркы мезгилине жараша анын жашоо таризинин калыптануусуна тиешелүү көп нерселерди жоготту.

Социалдык-демографиялык топтордун өзгөчөлүктөрү жумуш менен камсыз болуудагы ажырымдарды шарттайт. Тактап айтканда, аял-эркектин физиологиялык мүмкүнчүлүктөрү ар түрдүү экендиги менен жана жер-жерлердеги, аймактардагы үрп-адат катары калыптанып калган абалдар менен шартталган айлык акы төлөп берүүдөгү гендердик айрыма болуп эсептелет.

Бирок бул маселени үйрөнүүдө ар дайым болуп келген эркектердин жана аялдардын жумуш менен камсыз болуу көйгөйлөрүнүн өз ара байланышына көңүл буруу зарыл.

Таблица 1. Туруктуу калктын курактык жана аймактык саны 2016-ж.

(жылдын башына карата; адам) [1]

	пайыздык жактан туура келиши				
	экөө тең	Аялдар	Эркектер	Аялдар	Эркектер
Кыргыз Республикасы боюнча	6 019 480	3 038 586	2 980 894	50,5	49,5
Эмгекке жарамдуу жашка чейинкилер	2007 897	980 898	1026 999	48,9	51,1
Эмгекке жарамдуулар	3585 721	1 760783	1824 938	49,1	50,9
Эмгекке жарамдуу жаштан улуулар	425 862	296 905	128 957	69,7	30,3

Бул таблицанда келтирилген маалыматтар аялдар бардык калктын жарымына жакынын түзөөрүн көрсөтүп турат, ошондой эле бул көрсөткүч жалпы республика боюнча айыл жергесине да тиешелүү. Алардын салыштырма салмагы калктын жумушка жарамдуулардан жашыраак бөлүгүндө, ошондой эле жумушка жарамдуу бөлүгүндө да жогору. Бул болсо аялдардын жумуш менен камсыз болуусу аймактардын экономикасынын өнүгүүсүндө чоң мааниге ээ деп божомолдоого мүмкүндүк берет. Демек, келечекте узак мөөнөткө эсептелген аялдардын жумуш менен камсыз болуу программасын жөнгө салуу зарылдыгы келип чыгат.

Көбүн эсе аялдар “аялдардын кесиби” деп аталган эсеп-кысап кызматкерлери, статисттер, бухгалтерлер, операторлор, врачтар жана медалымдар, мугалим, сатуучу жана китепканачы сыяктуу кесиптерди аркалашат. Башка кесиптерге салыштырмалуу айлык акылардын аз болгондугуна карабай бул кесиптердин өзүнө тартып турган өзгөчөлүгү болуп: кепилденген айлык акы, жумуш күнүнүн так

белгиленген убактысы болуп эсептелет. Өзгөчө аялдардын улуттук жана маданиятын, үрп-адаттарын, дипломатиялык жөндөмдүүлүктөрүн алып жүрүүчү аялдардын табигый сапаттарын эске алуу менен аялдарды так ушул чөйрөдөгү кесиптерге ээ болуусун камсыздоо максатка ылайыктуу болмок. Бирок бул үчүн социалдык-маданий маанидеги мекемелердин материалдык-техникалык базаларын бекемдөө менен кызматкерлердин эмгегин баалоо боюнча жаны нормативдүү актыларды иштеп чыгуу зарыл. Бул болсо эмгектин социалдык-экономикалык мазмунун өзгөртүп, кызматтын бул түрлөрүнүн өзүнө тартуу жөндөмүн жогорулатмак. Мындай шарттарда социалдык чөйрө айыл калкынын кеңири катмарынын жалпы билим алуусуна жана маданий деңгээлинин өсүшүнө, улуттук үрп-адаттардын кайра калыбына келтирилүүсүнө, эмгектик мамилелерди өзгөртүп жиберүү менен өндүрүштүн натыйжалуулугуна зор түрткү болмок.

Өз мезгилинде коомдук өндүрүштө аялдардын катышуусу милдеттүү элемент катары каралган жашоо көндүмү (стереотиби) түзүлгөн болчу. Мындай жашоо таризи муундан муунга карай жалгыз мүмкүнчүлүк катары каралып келген. Иштеп жаткан аялдардын катарынын өсүшү он көрүнүш катары каралгандыгы, жалпысынан бул туура. Бирок мында ар кандай эле прогрессивдүү көрүнүштө болуучу анын терс жактары да бар. Аялдарды тармактарга жана жумуштун түрлөрүнө карата бөлүштүрүүдө алардын эмгегин эркектерге караганда анча кызыктуу эмес, мазмунсуз жана айлык акылары аз төлөнгөн жагдайларда пайдалануу тенденциясы түзүлгөн. Бул муундан муунга өтүп келген. Мындай көрүнүш биз жүргүзгөн социологиялык изилдөөлөрдүн материалдарында да чагылдырылган [2].

Коомдук өндүрүштө аялдардын эмгегинин орду жана ролу өндүрүштүк күчтөрдүн жана өндүрүштүк мамилелердин деңгээли жана өнүгүү мүнөзүнө жараша аныкталат. Белгилүү бир социалдык-экономикалык шарттарда аялдардын эмгеги коомдук эмгектин бир бөлүгү катары эркектердин эмгеги менен бирдей мүнөзгө ээ болуп калат. Ошол эле учурда аялдардын жумушу эркектердин жумушунан сан жана сапат жагынан айырмаланып турат. Анын санына социалдык жактан зарыл болгон жумуштагы үзгүлтүк абал (төрөт отпускалары, жаны төрөлгөн балдарды кароого берилген убакыт) өз таасирин тийгизет. Аялдардын жумуштарынын сапаты жагынан айырмалануусу, үй-бүлөнүн материалдык-тиричилик керектөөлөрүн тейлөөдөгү, балдарды кароого жана аларды тарбиялоого сарпталган убактынын натыйжасында, алардын жеке өзүнүн жана кесиптик деңгээлин өстүрүүсүнө бөлүнгөн убактысы чектелип калуусу менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан аялдардын эмгегин бир гана коомдук эмгектин бир бөлүгү гана эмес анын мүнөзүнүн, көрүнүшүнүн формалары өнүгүүсүнүн мыйзамченемдүүлүктөрү менен өз ара байланышы катары кароо менен бирге бул эмгектин өзгөчө бир бөлүгү катары көңүл буруу керек. Айрыкча бул аялдардын калктын санын

көбөйтүүгө, ошону менен бирге, бир учурда өсүп келе жаткан жаңы муунду тарбиялоого байланышкан ролу менен да шартталган. Мында аялдын үй-бүлө, турмуш -тиричилик жана энелик милдеттери тууралуу сөз жүрүүдө [3].

“Аялдын эмгеги” деген түшүнүк илимий-популярдуу адабиятта кенири пайдалануу менен бирге илимий түшүнүктө байыр алып, орноп калды. Тактап айтканда, Т.А.Машика “аялдын эмгеги” деген түшүнүктү (б.а. аялдын эмгекке болгон жөндөмдүүлүгү анын организмнин физикалык жана психофизиологиялык спецификасынын өзгөчөлүктөрү менен шартталган) жана аялдын жумушу (б.а. иш жүзүндө аялдар аткара турган эмгек) деген түшүнүктөрдү киргизди [4].

Н.И.Кунгурова “аялдын жумуш менен камсыз болуусунда андагы айырмачылыктарды келтирет: (алардын эмгегин алардын өзгөчөлүгүнө жараша пайдаланууга мүмкүндүк берүүчү чөйрөлөргө, тармактарга, өндүрүшкө жана кесиптерге бөлүштүрүү), (б.а. аялдардын эмгегин иш жүзүндө пайдалануу) [5]. Жогоруда аталгандар менен макул болбогон башка көз караштар да бар, ал көз караш боюнча аялдардын эмгеги – бул коомдук өндүрүштө, турмуш-тиричиликте, балдарды багуу жана аларды тарбиялоодо аялдардын физикалык жана руханий жөндөмдүүлүктөрүн чыгашалоо жараяны.

Эмгекчилердин бул категориясынын эмгектик активдүүлүгүн негизинен материалдык кызыкчылыктар жана экономикалык жактан өз алдынча болууга умтулуусу аныктаары шексиз.

Экономикалык жактан өз алдынча болууга умтулуу республикабыздын аялдарына карата, жалпы кабыл алынган аялдын жеке материалдык жана руханий керектөөлөрүнөн сырткары, бир топ өзгөчөлүктөрү да бар жана алардын керектөөлөрүнүн тизмегине улуттук, аймактык үрп-адаттар, жашоо таризи менен шартталган бир топ спецификалык зарылдыктар кирет: биринчиден, үй-бүлөнүн аял мүчөлөрүнүн материалдык жана руханий талаптарын камсыздоо; экинчиден – кыздарына он жашка чыккандан баштап сеп даярдоо, септин көлөмү, сапаты, саны жергиликтүү үрп-адаттар менен белгиленет жана ар бир үй-бүлө буга сөзсүз толук баш ийет.

Керектелүүчү товарлардын рыногунун азыркы кездеги абалынын (жетишсиздик, импорттуулук, жана баалардын өтө эле жогору экендигинин) натыйжасында айыл жергесинде жашаган аялдар үчүн өзүнүн энелик милдетин аткаруу өтө эле оор. Мындай кырдаал агрардык калктын ашыкча көбөйүп кетишин пайда кылат. Анын натыйжасында көпчүлүк учурда үй-бүлө мүчөлөрүнүн тоё тамактануусуна мүмкүнчүлүктүн жоктугу жана көп нерселерден өзүн тыюу зарылчылыгы келип чыгат. Анын үстүнө мындай абал так ошол экономиканын өнүгүүсүнүн негизги чөйрөлөрүндө керектөөлөрү чектелүү болгон арзан жумушчу күчүнөн пайда-

ланган өнүгүп келе жаткан мамлекеттерде жүрөт, ал эми өндүрүштү дүйнөлүк рынокко багыттоо жергиликтүү калкты массалык түрдө керектөөнүн өнүгүүсүнө тоскоолдук кылат.

Ошентип, өндүрүш керектөөлөрдүн маани-маңызынын жана мүнөзүнүн аныктоочу учуру болуп эсептелет, ал эми керектөөлөр болсо, аларды канааттандыруу үчүн адамдарды белгилүү бир иш-аракеттерди аткарууга түртөт. Биздин пикирибиз боюнча жана жалпысынан алганда, аялдардын айыл чарба ишканаларынын коомдук өндүрүшүнө катышуусу эки негизги учурга: жеке адамдын өзүнүн керектөөлөрүнө жана өндүрүштүн талаптарына көз каранды, бул болсо аялдын коомдук эмгекке катышуусуна түрткү болуп эсептелет.

Бирок баарыбызга белгилүү болгон айыл эмгекчилерин басмырлоо жана ошондой ишканаларда иштөөдөн үй-бүлөнүн күнүмдүк чыгашаларын каптабай турган кирешелердин төмөнкү деңгээли кыйын учурда аялдарды үй-бүлөнү багууга аргасыз кылып коёт. Коомдук чарбачылыктын алкагында кошумча жумуш менен алектенүүдө тандап алуу мүмкүнчүлүгү жок болгондуктан аял мүмкүн болушунча жеке чарбалык кожолуктарынан пайда табууга аракет кылат. Акыркы жылдарда ар кандай кысымдарга, кыскартууларга карабай жеке менчик чарба айыл үй-бүлөлөрүн камсыздоодо бир топ эле жөлөк болуп келген. Андан алар азык-түлүк керектөөлөрүн өндүрүштөн сырткары базарга алып барып сатууга боло турган эл керектөөчү товарларды (килем, кийиз жана башка үй-тиричилигине керектелүүчү буюмдарды, кол өнөрчүлүк буюмдарын) даярдашат жана андан тапкан акчаны үй-бүлөнүн керектөөлөрүн камсыздоого жумшайт.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап жатып, айылдык аялдардын “кошумча эмгек” менен алектенүүсү үй-бүлөнүн экономикалык зарылчылыгы экендигин, жана ошол эле учурда эмгекти коомдук бөлүштүрүүдө аялдардын ролу жана орду жөнүндө айтуу менен үй-бүлөнүн өнүгүүсүндө аялдар өзүнүн экономикалык милдетин аткарып кете ала тургандыгы тууралуу да баса белгилөөгө болот.

Колдонулган адабияттар

1. Нац.стат.ком КР. Женщины и мужчины КР 2011-2015 г. г. Бишкек. 2016. с 47
2. Мендибаев Н. Некоторые предпосылки удовлетворенности трудовым и отношениями сельского населения Кыргызстана. Известия Вузов Кыргызстана. 2015.№1. с 200-204
3. Мендибаев Н. Азыркы мезгилдеги айылдык үй-бүлөнүн өз келбетин өнүктүрүүдөгү айрым өзгөчөлүктөрү. Наука, новые технологии и инновации. 2014. №3. с 169-171
4. Машика Т.А. Занятость женщин и материнство. М.: Мысль, 1989. с 286
5. Кунгурова Н.И. Женщина в общественном производстве при социализме (экономико-демографический аспект). М.: Финансы и статистика. 1983. с 166.

Рецензент: д.социол.н., профессор Исаев К.